ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA

VOL. XXXIV, 17 SECTIO G 1987

Instytut Administracji i Prawa Publicznego UMCS
Zakład Prawa Administracyjnego i Nauki o Administracji

Kazimierz SAND

Rozwój kółek rolniczych i ich form prawnych współdziałania z administracją państwową

Развитие сельскохозяйственных кружков и правовые формы их взаимодействия с государственной администрацией

Die Entwicklung der Agrargemeinschaften und ihrer Formen der rechtlichen Zusammenarbeit mit der Staatsverwaltung

Ustawa z 8 X 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników określa kółka rolnicze jako niezależną, społeczno-zawodową organizację rolników indywidualnych, reprezentującą całokształt ich interesów zawodowych i społecznych.[1] Wyodrębnioną jednostką organizacyjną kółka rolniczego jest koło gospodyń wiejskich, mające swoją reprezentację we wszystkich statutowych organach kółka rolniczego. Zadaniem tych kół jest obrona praw swoich członkiń i ich rodzin oraz troska o poprawę ich sytuacji zawodowej.

Kółka rolnicze obok rolniczej spółdzielczości produkcyjnej są jedną z form rozwoju elementów kolektywistycznych w rolnictwie. Obok kół gospodyń wiejskich działają jeszcze rolnicze zrzeszenia branżowe, związki rolników, kółek i organizacji rolniczych i związki rolniczych zrzeszeń branżowych.

Dzisiejsze kółka rolnicze są spadkobiercami wielu tradycji zespołowego współdziałania rolników. Zakresem swych zadań oraz swą nazwą nawiązują do dawnych kółek rolniczych, choć w swych istotnych cechach odbiegają od kółek rolniczych okresu międzywojennego, a zwłaszcza od pierwszych kółek z okresu przed pierwszą wojną światową.

[1] Ustawa z 8 X 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników, Dz. U. nr 32, poz. 217; Z. Rybicki, S. Piątek: *Zarys prawa administracyjnego i nauki o administracji*, PWN, Warszawa 1984, s. 434.

Aktualna struktura organizacyjna kółek rolniczych, ich model organizacyjny są wynikiem procesu ewolucji założeń organizacyjnych, postaw społecznych chłopów, a przede wszystkim założeń polityki rolnej państwa. Kółka rolnicze z organizacji producentów tworzonych w celu zwiększenia efektywności indywidualnego gospodarowania stały się jednym ze skuteczniejszych czynników społecznej i technicznej rekonstrukcji rolnictwa. Nie tracąc charakteru zrzeszeń indywidualnych producentów, kółka rolnicze stały się dysponentami społecznego majątku i realizatorami narodowych planów gospodarczych.

Działalność kółek rolniczych kształtowała się inaczej w każdym z zaborów. I tak kółka działające na terenie zaboru pruskiego skupiły swe zainteresowania na kwestii propagowania nowoczesnych metod produkcji. Domeną działalności kółek rolniczych w zaborze austriackim były sprawy zaopatrzenia i zbytu na wsi. Jeśli zaś chodzi o zabór rosyjski, to kółka prowadziły niewielką działalność gospodarczą i szerząc oświatę rolniczą starały się unikać represji ze strony władz zaborczych.

Warunki społeczne i polityczne torujące drogę idei współdziałania na wsi dojrzały najwcześniej w zaborze pruskim. Wysoki stopień kultury rolnej i związana z tym zamożność wsi, wyższy poziom oświaty, a także konieczność odpierania ataków germanizacyjnych to czynniki przyśpieszające proces organizowania się chłopów w kółka rolnicze.[2]

Kółka rolnicze w zaborze pruskim miały bogaty program działania, który obejmował wszystkie działy gospodarstwa wiejskiego, a więc rolę i jej uprawę, nawożenie, zasiewy, pszczelarstwo, organizowanie wystaw i pokazów rolniczych, melioracje, wspólne nabywanie maszyn rolniczych czy zakładanie banków na zasadach spółdzielczych.[3]

Kółka rolnicze w tym zaborze opierały swój byt prawny na pruskich przepisach określających zasady zrzeszania się i odbywania zgromadzeń i na statucie kółka rolniczego z Dolska w powiecie Środa Wielkopolska, gdzie już 22 IV 1866 r. powstało jedno z najstarszych kółek rolniczych. Patronat kółek wspólnie ze specjalną komisją w r. 1876 opracował program działalności, który stał się wzorem dla innych statutów.

W zaborze austriackim natomiast kółka rolnicze tworzono w odwrotnej kolejności niż w zaborze pruskim, a więc niejako od góry. I tak w r. 1862 powstało we Lwowie Towarzystwo Kółek Rolniczych (jego statut został uchwalony w r. 1865), a dopiero później zaczęły powstawać kółka rolnicze w poszczególnych wsiach.[4] Osobliwością austriackich kółek

---

[2] J. Stępiński: *120 lat kółek rolniczych na ziemiach polskich i ich 25 lat w Polsce Ludowej*, Biuletyn Informacyjny CZKiOR 1982, nr 19, s. 1.

[3] W. Aleksandrowicz, A. Bukowski, Cz. Wycech: *W stulecie działalności kółek rolniczych*, Warszawa 1967, s. 19.

[4] K. Bajan: *Kółka rolnicze w woj. łódzkim*, Wyd. WZKiOR, Łódź, 1958, s. 8.

rolniczych był fakt, że należały one do tzw. korporacji, którym przysługiwał tytuł c.k. (tzn. cesarsko-królewskie), co wiązało się z przyznaniem im pewnych funkcji publicznych, np. prawa reprezentowania interesów rolników czy prawa do korzystania z subwencji państwa.[5] Kółka rolnicze swoją działalność opierały na przepisach austriackiej ustawy z 15 XI 1867 r. o prawie zrzeszania się.[6]

W zasadzie program galicyjskich kółek rolniczych był podobny do programu kółek w zaborze pruskim, na czoło jednak wysuwała się sprawa organizowania kursów, odczytów, prowadzenia akcji wydawniczej, premiowania wzorowych gospodarstw rolnych, melioracji czy zakładania spółdzielni kredytowych i prowadzenia wiejskich sklepów. W zaborze tym rozwinięty był zwłaszcza dział poradnictwa w zakresie prawnym i obrony członków kółek rolniczych wobec władz i urzędów.[7]

Najpóźniej kółka rolnicze zaczęły powstawać w b. zaborze rosyjskim, gdyż rząd carski nie pozwalał na tworzenie organizacji polskich i dopiero 17 III 1906 r. została wydana ustawa zezwalająca na zakładanie polskich stowarzyszeń. W latach 1906—1907 powstało szereg kółek rolniczych, choć pierwsze pod nazwą „Jutrzenka" utworzono w formie spółki cywilnej w r. 1899 w Woli Bukowskiej w powiecie miechowskim. W latach 1903—1906 powstało około 150 kółek o podobnym co „Jutrzenka" charakterze.[8]

Pomimo różnic w poszczególnych zaborach, kółka rolnicze posiadały wspólne cele — mianowicie chodziło im o obronę interesów zawodowych, podniesienie produkcji rolnej i wiedzy fachowej oraz przeciwdziałanie wynaradawiającej akcji zaborców.[9]

W latach 1918—1939, a więc w okresie tzw. II Rzeczypospolitej, kółka rolnicze zachowały zasadnicze ramy organizacyjne ukształtowane do pierwszej wojny światowej. Utrzymanie w mocy ustawodawstwa państw zaborczych i różnice między poszczególnymi dzielnicami nie sprzyjały tendencjom unifikacyjnym w ruchu kółkowym. Zresztą w łonie samego ruchu ścierały się sprzeczne interesy klasowe. Kółka rolnicze i ich związki dążyły do zerwania organizacyjnego i odizolowania od wpływów organizacji ziemiańskich. Ten splot antagonizmów klasowych i różnych wa-

---

[5] A. Krzyżanowski: *Towarzystwa i stowarzyszenia rolnicze*, Kraków 1911, s. 167.

[6] Wojciechowski, Bajan: *Z historii kółek rolniczych*, Warszawa 1939, s. 219.

[7] Aleksandrowicz, Bukowski, Wycech: *op. cit.*, s. 2.

[8] K. Bajan: *Ekonomika i organizacja kółek rolniczych*, Warszawa 1970, s. 3; A. Wieniawski: *O naszych stowarzyszeniach rolniczych*, Warszawa 1906, s. 11.

[9] Aleksandrowicz, Bukowski, Wycech: *op. cit.*, s. 24.

runków ekonomicznych w poszczególnych dzielnicach kraju doprowadził do powikłań organizacyjnych w ruchu kółkowym.

Ruch kółkowy w okresie międzywojennym nie był tak masowy jak dziś. Ogólną liczbę kółek rolniczych w r. 1938 szacowano na ok. 260 000, co stanowiło ok. 9% ogółu rolników.[10] Pierwsze kółko rolnicze na terenie województwa chełmskiego powstało w r. 1918 w Małochwieju Małym. Kółko mobilizowało swoich członków do podwyższania kwalifikacji zawodowych.[11]

Pomimo usiłowań, w II Rzeczypospolitej nie doszło do zjednoczenia ruchu kółkowego, a w poszczególnych dzielnicach istniały odrębne związki kółek rolniczych, a nawet działały równolegle 2 kółka rolnicze w niektórych wsiach [12] (tab. 1).

Tab. 1. Stan kółek rolniczych w Polsce w r. 1936

Nazwa organizacji	Liczba kółek	Liczba członków
Centralne Towarzystwo Organizacji i Kółek Rolniczych	4 270	106 099
Małopolskie Towarzystwo Kółek Rolniczych	1 400	90
Wielkopolskie Towarzystwo Rolnicze	687	29 468
Pomorskie Towarzystwo Rolnicze	567	20
Śląski Związek Kółek Rolniczych	226	5 000
Razem	7 150	140 677

Największą średnią liczbę członków zrzeszały kółka małopolskie, bo 64 osoby. Najmniejszą liczbę członków, bo 22, miał Śląski Związek Kółek Rolniczych. Średnia liczebność kółka wynosiła 48 członków.[13]

W Polsce Ludowej w r. 1944 tylko nieliczne kółka rolnicze reaktywowały swą działalność, opierając się na tradycyjnych wzorach organizacyjno-prawnych.

Warunki dla działalności kółek rolniczych są w PRL nieporównanie lepsze niż w okresie międzywojennym. W PRL bowiem wzrosła rola organizacji społecznych, a obywatelom gwarantuje się udział w wykonywaniu administracji państwowej. Czynnik społeczny utożsamia się z udziałem jednostek niepaństwowych w wykonywaniu administracji państwowej, przy czym formy uczestnictwa obywateli w wykonywaniu ad-

[10] Bajan: *Z historii kółek rolniczych*, Warszawa 1939, s. 38; Mały Rocznik Statystyczny 1938, s. 340, tab. 24.

[11] Materiały WZKRiOR w Chełmie z 14 VI 1985.

[12] Stępiński: *op. cit.*, s. 3.

[13] Aleksandrowicz, Bukowski, Wycech: *op. cit.*, s. 35.

ministracji i charakter podejmowanych działań w tym zakresie są bardzo zróżnicowane.[14]

Program działalności kółek rolniczych jest w PRL znacznie bogatszy i szerszy, niż to miało miejsce w Polsce kapitalistycznej. Kółka rolnicze z organizacji producentów mającej na celu zwiększenie efektywności indywidualnego gospodarowania, stały się jednym ze skuteczniejszych czynników społecznej i technicznej rekonstrukcji rolnictwa. Nie tracąc charakteru zrzeszeń indywidualnych producentów są dysponentami społecznego majątku — realizatorami narodowych planów gospodarczych. Zresztą nie tylko realizatorami, gdyż w związku z obowiązującą zasadą uspołecznienia planowania kółka rolnicze biorą już udział we wstępnej fazie planowania, mianowicie — w konsultacji społecznej opracowania projektów planów.[15]

Kółka rolnicze mają możliwość oddziaływania nie tylko na członków, ale i na wszystkich rolników danej wsi. W szczególności kółkom przekazano sprawy poradnictwa fachowego, rozwijania produkcji nasiennej, produkcji pasz i ich uszlachetnienia, organizowania i prowadzenia zespołów łąkarskich oraz zespołów produkcji materiałów budowlanych. Są to zadania zlecane przez państwo, które kółka realizują w stosunku do wszystkich gospodarstw danej wsi.

Jak wspomniano, po drugiej wojnie światowej tylko nieliczne kółka rolnicze zostały reaktywowane i podjęły swą działalność, opierając się na tradycyjnych wzorach organizacyjno-prawnych. Nie było to więc zjawisko masowe z tego względu, że w r. 1944 powstał Związek Samopomocy Chłopskiej, a więc nowa masowa, konkurencyjna, organizacja chłopska, a działalność jej ogniw terenowych pokrywała się w znacznej mierze z zadaniami, jakie realizowały dotychczas kółka rolnicze.

Nowe koła ZSCh traktowały rozszerzenie na wsi sieci prostych form kooperacji pracy jako jedną z głównych akcji, a w tej sytuacji reaktywowane kółka rolnicze traciły po prostu rację bytu. Ponadto ZSCh stał się ustawowym spadkobiercą zlikwidowanych w r. 1946 izb rolniczych oraz wszelkich zawodowych organizacji chłopskich, mających charakter samorządowy lub gospodarczy, a gminne ZSCh miały być gospodarczą ekspozyturą związku. ZSCh zostały również przekazane tzw. resztkówki pofolwarczne z myślą o stworzeniu wzorcowych gospodarstw pomocniczych. W sumie ZSCh w latach 1944—1956 koncentrował także swe wysiłki na pracy społecznej i kulturalnej na wsi.

W r. 1956, w momencie kształtowania się nowej polityki rolnej po VIII Plenum PZPR, brakowało w życiu wsi organizacji chłopskiej zaj-

[14] Rybicki, Piątek: *op. cit.*, s. 439.
[15] *Ibid.*, s. 291.

mującej się problematyką produkcji rolnej drobnych gospodarstw chłopskich.[16] Wydarzenia r. 1956 spowodowały faktyczne zaprzestanie działalności przez ZSCh, a w r. 1957 nastąpiła także prawna likwidacja tej organizacji. Powodem niewątpliwie był fakt, że ZSCh stał się na wsi niepopularny ze względu na swe zaangażowanie w budowę spółdzielczości produkcyjnej. W tej sytuacji powstała luka organizacyjna na wsi, tym bardziej rażąca, że od dawna istniała zawsze w Polsce jakaś reprezentacja samorządu chłopskiego.

Po VIII Plenum KC PZPR w r. 1956 znów jesteśmy świadkami żywiołowego powstawania kółek rolniczych. Pod koniec tego roku istniało już w Polsce ok. 1700 kółek, a w ciągu pierwszych czterech miesięcy 1957 r. powstało ich 6600.[17]

W jesieni 1956 r. ZSCh uchwalił statut kółka rolniczego ZSCh. Na podstawie postanowień wytycznych KC PZPR i NK ZSL w sprawie polityki rolnej ze stycznia 1957 r. został powołany do życia na bazie organizacji ZSCh Centralny Związek Kółek Rolniczych wraz ze swymi ogniwami wojewódzkimi, powiatowymi i wiejskimi, zaś utworzony w r. 1959 Fundusz Rozwoju Rolnictwa dał gospodarcze podstawy do działalności usługowo-gospodarczej kółek rolniczych.[18]

Wzorcowy statut kółek rolniczych Samopomoc Chłopska został ogłoszony z początkiem 1957 r.[19] Według tego statutu kółka rolnicze były pomyślane jako dobrowolna organizacja chłopska o charakterze społeczno-zawodowym, działająca w formie stowarzyszenia zarejestrowanego.[20] Zadania kółek rolniczych zostały nakreślone według wspólnych wytycznych KC PZPR i NK ZSL ze stycznia 1957 r.[21]

W r. 1957 został powołany Główny Komitet Organizacyjny Związku Kółek i Organizacji Rolniczych, który przejął zadania ZSCh związane ze zmianą struktury organizacyjnej kółek rolniczych. Później rozszerzono też kompetencje kółek z uwagi na przekazanie im niektórych zadań służby rolnej.[22]

Najdonioślejsze zmiany w ruchu kółkowym dokonały się w r. 1959 po II Plenarnym Posiedzeniu KC PZPR i XI Plenarnym Posiedzeniu NK ZSL, obradujących od 23 do 26 VI 1959 r. Zakładano wówczas rozwinię-

---

[16] Aleksandrowicz, Bukowski, Wycech: *op. cit.*, s. 20.

[17] *Problemy prawne kółek rolniczych*, Praca zbiorowa pod red. S. Piątkowskiego, PAN, Warszawa 1965.

[18] „Biuletyn Informacyjny WZKRiOR", Chełm 1985, s. 12.

[19] Wydane przez Państwowe Wydawn. Roln. i Leśne 1957.

[20] W. Pawlak: *Prawo rolne*, PWN, Warszawa 1981, s. 140.

[21] *Wytyczne w sprawie polityki rolnej*, „Trybuna Ludu" 9 I 1957.

[22] Zarządzenie Min. Roln. z 17 I 1958 w sprawie przekazania niektórych zadań wykonywanych przez aparat państwowy (nie publikowane).

cie masowych prac mechanizacyjnych i melioracyjnych ze środków Funduszu Rozwoju Rolnictwa.[23]

Nowe zadania gospodarcze kółek rolniczych wymagały nowych rozwiązań organizacyjnych i dlatego I Krajowy Zjazd Kółek Rolniczych we wrześniu 1959 r. uchwalił nowy statut kółka rolniczego i statut Centralnego Związku Kółek Rolniczych.[24]

W r. 1960 uchwałą Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów powołano w państwowych ośrodkach maszynowych instruktorów mechanizacji, którzy mieli szkolić personel kółek rolniczych w zakresie eksploatacji sprzętu maszynowego. Zmiany te spowodowały obniżenie jakości usług świadczonych przez kółka i niepełne wykorzystanie posiadanych maszyn rolniczych, co spowodowało, że uchwała VI Plenum KC PZPR zalecała koncentrację sprzętu mechanicznego w wybranych gromadach. Liczba gromad objętych planową koncentracją sprzętu technicznego wzrosła do 1400. Łączono też sumy Funduszu Rozwoju Rolnictwa, będące w dyspozycji sąsiadujących ze sobą kółek, jak i same kółka.[25]

Utworzony 1 VIII 1959 r. Fundusz Rozwoju Rolnictwa uchwałą nr 319 Rady Ministrów z 24 VII 1959 r. miał na celu inwestowanie społecznych pieniędzy na rozwój rolnictwa, bez naruszenia indywidualnej własności poszczególnych gospodarstw rolnych, co wymagało zespołowego działania w kółkach rolniczych.[26]

W latach 1960—1965 następuje koncentrowanie sprzętu mechanicznego kółek rolniczych w Międzykółkowych Bazach Maszynowych. Opór przeciw tworzeniu jednak tych baz był bardzo silny, a znaczna część kółek rolniczych nie wyrażała chęci przystąpienia do nich. Zwłaszcza dobrze prosperujące kółka nie chciały pozbywać się maszyn oraz poważnej części Funduszu Rozwoju Rolnictwa, gdyż stanowiło to ok. 75% kwot, jakie z tytułu FRR przypadały kółkom.[27] Dziś z perspektywy czasu można stwierdzić, że bez kółek rolniczych nie osiągnęlibyśmy szybkich rezultatów w zakresie mechanizacji naszego rolnictwa.

W latach 1966—1970 kółka rolnicze stają się podmiotami realizujący-

---

[23] Uchwała KC PZPR i NK ZSL z 25 VI 1959 r. o węzłowych zadaniach rolnictwa w latach 1959—1965, „Nowe Drogi" 1959, nr 9.

[24] II Krajowy Zjazd Delegatów Kółek Rolniczych, s. 110; Statut wydany przez Państw. Wydawn. Rol. i Leśne 1959.

[25] II Zjazd Delegatów Kółek Roln., ss. 23—28 i uchwała Rady Min. nr 319 oraz zarządzenie Minist. nr 97.

[26] Katowicz F.: *Nowy statut masowej organizacji chłopskiej*, „Nowe Drogi" 1959 nr 10, ss. 3—10.

[27] *Rola kółek rolniczych w przeobrażeniach społeczno-gospodarczych wsi i rolnictwa*, Praca zbiorowa CZKR, Kraków 1977, s. 228.

mi ze środków przede wszystkim państwowych zadania planowe w zakresie wprowadzenia postępu technicznego na wsi.[28]

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych zmniejsza się wydatnie rola samorządu chłopskiego. Formalizowanie i centralizowanie zarządzania w kółkach rolniczych odsunęło od tej funkcji rolników i zmniejszyło ich zainteresowanie tą formą działalności.[29] W okresie panującego wówczas systemu nakazowo-rozdzielczego samorządowi kółek rolniczych nie udało się obronić przed deformacjami i tendencjami „do upaństwowienia" organizacji spółdzielczych, kółek rolniczych, spółek wodnych i innych samorządowych organizacji wsi. Proces ten wyrządził trudne do odrobienia szkody.[30]

Rychło też ujawniła się sprzeczność natury strukturalnej, a mianowicie — trudność pogodzenia samodzielności samorządu z efektywnością gospodarczą. W miarę rozwoju działalności gospodarczej sprzeczność ta zaczęła narastać coraz bardziej, co spowodowało konieczność poszukiwania nowych form organizacyjnych. Deformacje w działalności kółek rolniczych w całej pełni zostały ujawnione po sierpniu 1980 r.

Na tym tle kółka rolnicze przechodzą nową kolejną ewolucję. I tak w grudniu 1980 r. w gminach powstają gminne komórki Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych w oparciu o uchwałę Rady Państwa z 13 IX 1980 r. w sprawie rejestracji nowo powstających związków zawodowych. Z kolei w województwach tworzą się Niezależne Samorządne Związki Zawodowe Rolników Indywidualnych „Solidarność" oraz Niezależne Samorządne Związki Zawodowe Kółek Rolniczych.

W tym czasie podjęto działania zmierzające do przywrócenia samorządności w kółkach rolniczych. Na odbytych na przełomie lat 1980—1981 walnych zebraniach zostały zatwierdzone nowe statuty, wprowadzające pełną demokrację wewnętrzorganizacyjną. W dniach 24—25 III 1981 r. odbył się VII Krajowy Zjazd Delegatów Kółek Rolniczych, który postanowił, że Centralny Związek Kółek i Organizacji Rolniczych jest niezależnym i samodzielnym związkiem zawodowym rolników indywidualnych, zrzeszonych w kółkach i organizacjach rolniczych.[31]

Stan ten trwał do połowy grudnia 1981 r., kiedy to na podstawie dekretu Rady Państwa z 12 XII 1981 r. o stanie wojennym została zawieszona działalność związków zawodowych, także i związków zawodowych

---

[28] Tezy KC PZPR na VI Zjazd Partii IV Plenum, Warszawa 1964.

[29] K. Bajan: *Polityka rolna w PRL*, Warszawa 1984, s. 222.

[30] Materiały XIV Plenum NK ZSL, „Biuletyn Informacyjny ZSL" 1983, nr 22, s. 25.

[31] Biuletyn Informacyjny nr 3 Centralnego Związku Kółek i Organizacji Rolniczych, Warszawa, maj 1982, s. 2.

rolników.[32] Po zawieszeniu stanu wojennego w lipcu 1982 r. wznowiły swoją działalność związki zawodowe rolników na szczeblu centralnym i wojewódzkim.[33] W r. 1983 na terenie kraju działało już 29 992 kółka rolnicze, zrzeszające 1 973 000 członków.[34]

Wspomniana na wstępie ustawa z 8 X 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników zapoczątkowała nowy etap rozwoju kółek rolniczych.[35] Obecnie jesteśmy świadkami współdziałania kółek rolniczych z organami rad narodowych i oddziaływania kółek rolniczych na sprawność funkcjonowania administracji państwowej i powstania klimatu partnerskiej współpracy pomiędzy poszczególnymi pionami samorządu terytorialnego i spółdzielczego.

Rozporządzenie Rady Ministrów z 3 V 1983 r. w sprawie wykonania ustawy o społeczno-zawodowych organizacjach rolnych nałożyło na organy administracji państwowej obowiązek współpracy z kółkami rolniczymi i ich organami. W szczególności organy te są zobowiązane do informowania i zasięgania opinii o zamierzonych kierunkach kształtowania oraz realizacji polityki rolnej i społecznej wsi, współdziałania z organizacjami rolników we wszystkich sprawach dotyczących interesów społecznych i zawodowych wsi. W szczególności organy administracji państwowej mają zapewnić udział swych przedstawicieli w zebraniach, naradach i zjazdach organizacji rolników oraz uwzględniać w swych programach badawczych i analitycznych potrzebę zgłaszania odpowiednich wniosków przez organizacje rolników.[36]

Natomiast organizacje społeczne rolników są uprawnione do uczestnictwa w kształtowaniu i realizacji polityki rolnej oraz wykonywania działalności gospodarczej i socjalnej. Między innymi organizacje rolnicze mają prawo współuczestniczenia w wydawaniu decyzji dotyczących rozwoju i ochrony własności indywidualnych gospodarstw rolnych, gospodarki ziemią, ochrony gruntów rolnych i gospodarki wodnej, ochrony środowiska naturalnego, nasiennictwa, hodowli zwierząt, systemu podatkowego, kredytowego i ubezpieczeń rzeczowych.

Poza tym organizacje rolnicze biorą udział w ustalaniu poziomu i zasad kształtowania cen na środki produkcji rolniczej i usługi, określania wielkości i zasad zaopatrzenia gospodarstw indywidualnych w środki pro-

---

[32] Dz. U. 1981, nr 29, poz. 154.

[33] Dz. U. 1982, nr 42, poz. 275.

[34] Rocznik Statystyczny GUS 1984, s. 313.

[35] Dz. U. 1982, nr 32, poz. 217.

[36] Rozporządzenie Rady Ministrów z 5 V 1983 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o społeczno-zawodowych organizacjach rolników, Dz. U. 1983, nr 27, poz. 132, § 1, ust. 2.

dukcji. Ponadto organizacje te biorą udział w ustalaniu zasad kontraktacji oraz mają zapewniony udział przy opracowywaniu planów społeczno-gospodarczych w części dotyczącej wsi i rolnictwa.

Istotnym środkiem realizacji zawodowych interesów rolników jest uprawnienie ich organizacji społecznych do wykonywania kontroli społecznej jednostek organizacyjnych w zakresie zaopatrzenia gospodarstw rolnych w środki produkcji, realizacji umów kontraktacyjnych skupu produktów rolnych, świadczeń usług dla rolnictwa, realizacji inwestycji rolniczych oraz likwidacji szkód losowych i łowieckich.[37]

Artykuł 12 wspomnianej ustawy upoważnia organizacje rolnicze do inicjowania, organizowania i prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie produkcji, zwłaszcza materiałów budowlanych z surowców miejscowych, drobnego sprzętu itp., do prowadzenia działalności usługowej, handlowej oraz socjalnej.

W myśl ustawy z 8 X 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników organizacje te przedkładają swe stanowisko w postaci opinii, postulatów i żądań, mają prawo inicjowania regulacji prawnych oraz opiniują projekty ustaw, biorąc udział w ich opracowywaniu czy ustalaniu ekspertyz.[38] Jeżeli chodzi o ekspertyzy, to tylko w określonych wypadkach mają one charakter wiążący. W pozostałych przypadkach stanowią część materiału, który stanowi podstawę do podejmowania rozstrzygnięć. Właściwe wykorzystanie takich opinii to element dobrego administrowania.[39]

Wojewódzkie organy administracji państwowej wydają specjalne zarządzenia co do praktycznej realizacji tych uprawnień. Na przykład wojewoda chełmski wydał postanowienie w sprawie powołania roboczego zespołu do współdziałania ze społeczno-zawodowymi organizacjami rolników.[40] Podobne zespoły zostały też powołane w gminach tego województwa. Pierwsze spotkanie zespołów odbyło się w październiku 1983 r. Dokonano na nim szczegółowej oceny stopnia realizacji wniosków i postulatów zgłoszonych przez rolników, ustalając, że Urząd Wojewódzki podejmie działania interwencyjne w sprawach zgłoszonych, a jeszcze definitywnie nie załatwionych.[41]

Poza organami administracji państwowej, także inne jednostki organizacyjne winny nawiązywać współpracę z organizacjami rolników. Wo-

---

[37] Art. 10 ust. 1 ustawy z 28 X 1982 r.

[38] Dz. U. 1982, nr 32, poz. 217.

[39] Rybicki, Piątek: *op. cit.*, s. 154.

[40] Postanowienie Wojewody Chełmskiego z 21 VI 1983 r. w sprawie powołania roboczego zespołu do współdziałania z organizacjami rolników (nie publikowane).

[41] Sprawozdanie z powyższego spotkania.

jewódzkie Ośrodki Postępu Rolniczego zostały zobowiązane do współpracy z kółkami rolniczymi, zwłaszcza do informowania ich o swych pracach wdrożeniowych prowadzonych w danej miejscowości. Organy administracji państwowej i wojewódzkie zarządy organizacji rolniczych w województwie chełmskim dokonują wspólnej oceny tego porozumienia.[42] Podobnie organizacje spółdzielcze współdziałają z organizacjami rolników.

Nie najlepiej układa się ta współpraca na szczeblu wojewódzkim, gdyż brak formalnych porozumień w tej sprawie. Natomiast na szczeblu gminnym współdziałanie układa się prawidłowo, czego przykładem może być udział kółek rolniczych w ustalaniu wspólnej listy rzeczoznawców do pomocy zespołom kontroli społecznej.

Doniosłym aktem o znaczeniu dla całego ruchu kółek rolniczych była uchwała V Krajowego Zjazdu Delegatów Kółek Rolniczych o spółdzielczości kółek rolniczych. Proces ich organizowania zakończył się na przełomie lat 1975—1976. Spółdzielnie kółek rolniczych przejęły całą funkcję gospodarczą od kółek rolniczych. W szczególności zostały one upoważnione do dysponowania środkami Funduszu Rozwoju Rolnictwa. Nie wszystkie jednak kółka podporządkowały się uchwałom Zjazdu, gdyż w niektórych rejonach kraju w ogóle nie utworzono spółdzielni, przekazując funkcje gospodarcze państwowym przedsiębiorstwom gospodarki rolnej — a niektóre, zresztą nieliczne kółka kontynuują swą dotychczasową działalność gospodarczą.

Wszystko to jednak nie podważa założeń samego modelu, a w szczególności zasady, że kółka rolnicze nie prowadzą bezpośrednio działalności gospodarczej, koncentrując się na działalności zawodowo-samorządowej czy kulturalno-oświatowej.

Wspomniane zespołowe gospodarstwa rolne są specjalistycznymi zakładami spółdzielni, działającymi na zasadach pełnego wewnętrznego rozrachunku gospodarczego i posiadają określoną samodzielność ekonomiczną w ramach struktury ekonomicznej spółdzielni kółek rolniczych.[43] W zespołowych gospodarstwach rolnych, wiążących co najmniej 10 osób fizycznych, będących członkami SKR, powołuje się samorząd społeczny (zebranie ogólne i rada), a kompetencje tego samorządu określa odpowiedni status i regulamin.[44]

Istotną cechą organizacji rolników jest samorządność, określana w uchwalanych przez siebie statutach i wybieranych w sposób demokra-

---

[42] „Biuletyn Informacyjny WZKRiOR" Chełm, 1984, s. 6.

[43] P a w l a k: *op. cit.*, s. 116.

[44] § 42 wzorcowego statutu spółdzielni kółek rolniczych z r. 1977.

tyczny organach. Jedynymi pełnoprawnymi gospodarzami organizacji są zrzeszeni w nich rolnicy.

Od uchwalenia ustawy o społeczno-zawodowych organizacjach rolniczych minęło już półtora roku, a mimo to nie obserwuje się jakiejś zasadniczej zmiany w realizacji zadań kółek rolniczych. Na przykład w województwie tarnobrzeskim plany społeczno-gospodarcze 55 gmin uwzględniają zadania społeczno-gospodarcze stojące przed kółkami rolniczymi — jednak w poszczególnych 846 wsiach kółka nie mają wyznaczonych zadań, gdyż na przykład zadania podniesienia produkcji rolnej czy organizowania czynów społecznych są właściwie adresowane do wszystkich, a więc właściwie do nikogo. Nasuwa się wobec tego pytanie, jak kółka mogą współrealizować plan społeczno-gospodarczy gminy, nie mówiąc już o uczestniczeniu w jego tworzeniu czy podporządkowaniu mu swojej działalności.

Jak wspomniano, kółka rolnicze nie prowadzą bezpośrednio działalności gospodarczej, a raczej koncentrują się na działalności zawodowo-samorządowej itp. Całość natomiast działalności gospodarczej koncentruje się na spółdzielczości kółek rolniczych jako swoitej ekspozyturze kółek. Jest to układ bardziej prawidłowy, gdyż działalność gospodarcza jest prowadzona w specjalnie do tego celu przewidzianych strukturach, jakimi są SKR-y.

Nie wszystkie kółka rolnicze jednakowo realizują swoje statutowe zadania. Wydaje się, że poziomowa wymiana doświadczeń między poszczególnymi województwami czy nawet gminami, popularyzacja skutecznych form współdziałania kółek rolniczych z organami administracji państwowej mogłaby przyczynić się do aktywizacji tych kółek, które w swej działalności natrafiają na trudności we współdziałaniu z administracją państwową. Tezy KC PZPR na X Zjazd Partii podkreślają postulat skuteczności pracy organizacji społecznych i zawodowych działających na wsi. Podkreśla się w nich ważność chłopskiego ruchu spółdzielczego i wpływu kółek rolniczych na aktywność społeczną wsi. Tezy podkreślają, że od ich skuteczności działania zależy dalszy postęp jakości życia na wsi, co jest dowodem, że organizacje społeczne na wsi wyzwalają aktywność i są ważnym sojusznikiem Partii w realizacji jej zadań w zakresie rolnictwa.

W szczególności tezy KC PZPR na X Zjazd Partii stwierdzają, że Partia pragnie, by związki kółek i organizacji rolniczych w przyszłości jeszcze śmielej inspirowały działania społeczno-produkcyjne i szerzej włączyły się w postępowe przeobrażenia polskiej wsi. [45]

---

[45] Tezy KC PZPR na X Zjazd Partii, Warszawa marzec 1986, dod. „Trybuny Ludu", tezy nr 22, 29, 30, 32, 33.

РЕЗЮМЕ

Сельскохозяйственные кружки объединяют крестьян-единоличников и, будучи самоуправляющейся общественной организацией, являются представителем их профессиональных и социальных интересов. Деятельность сельскохозяйственных кружков имеет глубокие традиции и заключается в коллективной деятельности в области повышения сельскохозяйственного производства и усовершенствования профессиональных знаний крестьян. Сельскохозяйственные кружки осуществляют народно-хозяйственные планы, принимая участие во всех фазах планирования. Задачей сельскохозяйственных кружков является организация сельскохозяйственного консультирования, разных форм совместной эксплуатации сельскохозяйственных машин, всевозможных коллективов, связанных с сельскохозяйственным производством и техническим прогрессом в деревне.

Особые задания для этих кружков и их органов определены в примерных статутах 1980—1981 гг. и постановлениях всепольских съездов. Закон о профессиональных сельскохозяйственных организациях от 28 X 1982 г. положил начало новому этапу развития сельскохозяйственных кружков и их взаимодействия с сельскохозяйственной администрацией. Кружки занимаются торговой и социальной деятельностью, оценивают правовые акты, касающиеся сельского хозяйства.

Органы государственной администрации обязаны установить сотрудничество с кружками, приняв во внимание, что сельскохозяйственные кружки не занимаются непосредственной хозяйственной деятельностью, а концентрируются на профсоюзной и культурно-просветительной деятельности. Эта деятельность пользуется большой поддержкой партийных организаций, т.к. ПОРП стремиться к тому, чтобы сельскохозяйственные кружки активнее включались в работу по преобразованию польской деревни.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Agrargemeinschaften vereinigen die Privatbauer und als gesellschaftliche Selbstverwaltungsorganisationen repräsentieren sie deren Fach- und gesellschaftliche Interessen. Ihre Tätigkeit lehnt sich an langjährige Tradition auf, sie erleichtern die gemeinschaftliche Zusammenarbeit im Sinne der Steigerung der Agrarproduktion und Erweiterung der Fachkenntnisse der Bauer. Die Agrargemeinschaften verwirklichen die staatlichen Wirtschaftspläne, nehmen an allen ihren Etappen teil. Von den zahlreichen Aufgaben, die die Gemeinschaften zu erfüllen haben, sind einige zu nennen: Fachberatung, Organisierung der verschiedenen Formen der gemeinschaftlichen Nutzung der Agrarmaschinen, Leitung der verschiedenen Kollektive, die die Agrarproduktion fördern und den technischen Fortschritt auf dem Lande einführen.

Die Ministerstatute aus den Jahren 1980—1981 und die Beschlüsse der Landesversammlung beinhalten die konkreten Aufgaben der Agrargemeinschaften und deren Organe. Mit dem Gesetz vom 28.10.1982 über die landwirtschaftlichen Fachorganisationen begann eine neue Entwicklungsetappe der Agrargemeinschaften und deren Zusammenarbeit mit der landwirtschaftlichen Verwaltung. Die Gemeinschaften führen Dienstleistungs-, Handels- und Sozialtätigkeit auf dem Lande und begutachten die Rechtshandlungen, die mit der Landwirtschaft zusammenhängen.

Die Organe der Staatsverwaltung sind zur Anknüpfung der Zusammenarbeit mit den Agrargemeinschaften verpflichtet, da diese letzt genannten keine direkte Wirtschaftstätigkeit führen. Sie konzentrieren sich vielmehr auf der Selbstverwaltungs-, Ausbildungs- und kulturellen Tätigkeit. Diese Tätigkeit genießt eine große Unterstützung der Parteiorganisation, da die Polnische Vereinigte Arbeiterpartei wünscht, daß die Agrargemeinschaften sich mehr an der Arbeit an der fortschrittlichen Wandlung des polnischen Landes beteiligen.